

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514

IMPACT FACTOR : 5.2331(UIF)

VOLUME - 7 | ISSUE - 3 | DECEMBER - 2017

सोलापूर जिल्ह्यातील कृषी उत्पादन घटकांच्या वापराची स्थिती व त्यातील अलिकडील बदल

प्रा. डॉ. महेंद्र गजधाने
के.बी.पी. महाविद्यालय, पंढरपूर.

प्रस्तावना :-

संकरित बि-बियाणे, रासायनिक खते, किटकनाशके, औजारे व यंत्रे, जलसिंचन, पतपुरवठा, विज, कृषी बाजारपेठा ही शेती क्षेत्रात आधुनिक काळात वापरणी जाणारी महत्वाची उत्पादन घटके आहेत. यामुळेच भारतात शेतीची उत्पादकता वाढून 1967-68 च्या काळात हरित क्रांती घडून आली आणि भारत देश अन्नधान्याच्या बाबती स्वयंपूर्ण व निर्यातदार देश बनला. आधुनिक कृषी उत्पादन घटकांमुळे शेतीची उत्पादकता वाढून शेतीतील उत्पन्न वाढते व रोजगाराच्या पातळीत ही वाढ घडून येते. यांचे महत्त्व ओळखूनच सोलापूर जिल्ह्यातील अशा कृषी उत्पादन घटकांचा प्रामुख्याने संकरित बियाणांचा, रासायनिक खतांचा व कृषी औजारे आणि यंत्रे यांच्या वापराबाबतचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न सदर संशोधनात केलेला आहे.

अभ्यासाची उद्दिष्टे :-

1. कृषी उत्पादन घटकांची सद्यःस्थिती अभ्यासणे
2. कृषी उत्पादन घटकांच्या वापरातील अलिकडील बदल तपासणे.

संशोधन पध्दती :-

सदर संशोधनासाठी प्रामुख्याने दुय्यम साधनसामग्रीचा वापर करण्यात आला आहे. यात प्रामुख्याने जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन, विषयाशी संबंधीत संदर्भ ग्रंथ, संशोधन अहवाल व शोधनिबंधाचा आधार घेण्यात आला आहे.

दुय्यम साधन सामग्रीद्वारे प्राप्त झालेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी सरासरी, टक्केवारी व टक्के बदल या सांख्यिकीय साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

1. संकरित बि-बियाणे :-

परंपारिक बियाणांऐवजी उच्च पैदाशीची सुधारीत व दर्जेदार बियाणे वापरल्यास वाढ चांगली होऊन विविध पिकांचे उत्पादन वेगाने वाढते. शेती उत्पादनात 15-20 टक्क्यानी वाढ घडून येते. शेतमालाचा गुणात्मक दर्जा सुधारतो. पिके परिपक्व होण्याचा कालावधी कमी होतो. पिके लवकर हाती येतात. वर्षभरातून 3-4 पिके घेऊन भरपूर उत्पादन घेता येते. सोलापूर जिल्ह्यातील अशा संकरित बि-बियाणांच्या वापराबाबतची स्थिती तक्ता क्र.01 मध्ये दर्शवण्यात आली आहे.

तक्ता क्र.01
सोलापूर जिल्ह्यातील संकरीत बियाणांचा वापर
(त्रैवार्षिक सरासरी)

('000' क्विंटल मध्ये)

पीक	2004-07	2013-16	टक्के बदल
			2004-07 ते 2013-16
खरीप	11.15 (52.05)	19.87 (44.98)	78.21
रब्बी	10.28 (47.99)	24.30 (55.01)	136.38
एकूण	21.42 (100)	44.17 (100)	106.21

स्त्रोत :- जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन, सोलापूर.

तक्ता क्र.01 नुसार, सन 2013-16 मध्ये सोलापूर जिल्ह्यातील संकरीत बियाणांचा एकूण वापर 44.17 हजार क्विंटल असून त्यामध्ये रब्बी हंगामात वापरण्यात आलेल्या संकरीत बियाणांचे प्रमाण (55.01 टक्के) खरीप हंगामापेक्षा (44.98) जास्त आहे. या काळात एकूण संकरीत बियाणांच्या वापरात 106.21 टक्केनी वाढ झालेली असून त्यामध्ये रब्बीसाठी वापरण्यात आलेल्या संकरीत बियाणांमध्ये (136.38 टक्के) खरीपासाठी वापरण्यात आलेल्या संकरीत बियाणांपेक्षा (78.21 टक्के) अधिक वाढ झालेली आहे.

2. रासायनिक खतांचा वापर :-

सातत्याने शेतीची मशागत केल्यामुळे जमिनीची सुपिकता कमी होते. परिणामी जमिनीची उत्पादकता घट्ट लागते. शेतजमिनीची सुपिकता वाढविण्यासाठी व ती टिकवून ठेवण्याकरीता नैसर्गिक खतांबरोबरच रासायनिक खतांचा वापर करणे आवश्यक ठरते. रासायनिक खतांच्या योग्य व पुरेशा वापरातून शेतीचे उत्पादन वाढविता येते. सोलापूर जिल्ह्यातील रासायनिक खतांच्या वापरा बाबतची आकडेवारी पुढील तक्ता क्र.02 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता क्र.02
सोलापूर जिल्ह्यातील रासायनिक खतांचा वापर
(त्रैवार्षिक सरासरी)

(मेट्रीक टनामध्ये)

पीक	2009-12	2013-16	टक्के बदल
			2009-12 ते 2013-16
खरीप	203075.67 (47.02)	142212.16 (46.17)	-29.97
रब्बी	228788 (52.99)	165779.66 (53.82)	-27.54
एकूण	431863.67 (100)	307992.33 (100)	-28.68

स्त्रोत :- जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन, सोलापूर.

तक्ता क्र.02 वरून असे दिसते की, सन 2013-16 मध्ये सोलापूर जिल्ह्यात रासायनिक खतांचा एकूण वापर 307992.33 मेट्रीक टन असून त्यामध्ये रब्बी हंगामात वापरण्यात आलेल्या रासायनिक खतांचे प्रमाण (53.82 टक्के) खरीप हंगामापेक्षा (46.17 टक्के) जास्त आहे. या काळात एकूण रासायनिक खतांच्या वापरात 28.68 टक्केनी घट झालेली असून यात खरीप पिकासाठी वापरण्यात आलेल्या रासायनिक खतात (29.79 टक्के) रब्बी पिकांसाठी वापरण्यात आलेल्या रासायनिक खतापेक्षा (27.54 टक्के) जास्त घट झालेली आहे.

3. कृषी औजारे व यंत्रे :-

शेतीमध्ये जुन्या व कालबाह्य कृषी औजारे व यंत्रांऐवजी ट्रॅक्टर, विद्युत पंपसेटस, पेरणीची यंत्रे, पिकांच्या कापणीची व मळणीची यंत्रे वापर केल्यास वेळ वाचून कामाची गती वाढते. उत्पादन खर्च कमी राहतो. परिणामी उत्पादकता वाढून एकूण उत्पादनातही वाढ घडून येते. सोलापूर जिल्ह्यात कृषि औजारे व यंत्रांच्या वापराची आकडेवारी तक्ता क्र. 03 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता क्र.03 सोलापूर जिल्ह्यातील रासायनिक खतांचा वापर (त्रैवार्षिक सरासरी)

अ.क्र.	औजारे	2003-06	2013-16	टक्के बदल
				2003-06 ते 2013-16
1	लाकडी नांगर	15037 (14.87)	28303 (18.69)	88.22
2	लाकडी नांगर	37630 (37.20)	41124 (27.16)	9.29
3	बैलगाडया	35485 (35.08)	44279 (29.25)	24.78
4	शक्तीवर/विजेवर चालणारे ऊसाचे चरक	996 (0.98)	356 (0.23)	-64.26
5	बैलाच्या मदतीने चालणारे ऊसाचे चरक	785 (0.78)	600 (0.40)	-23.57
6	डिझेल पंप	7464 (7.38)	5719 (3.12)	-36.78
7	ट्रॅक्टरर्स	3747 (3.70)	32017 (21.15)	754.47
8	एकूण	101144 (100)	151398 (100)	47.68

स्रोत : - जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन, सोलापूर.

तक्ता क्र.03 वरून असे दिसते की, सन 2013-16 मध्ये सोलापूर जिल्ह्यात एकूण कृषि औजारांच्या वापराची संख्या 151398 असल्याचे दिसते. त्यामध्ये बैलगाडयाचे प्रमाण सर्वाधिक (29.25 टक्के) असून त्याखालोखाल लोखंडी नांगर (27.16 टक्के), ट्रॅक्टर (21.15 टक्के) व लाकडी नांगर (18.69 टक्के) या औजारांचा क्रमांक लागतो. सर्वात कमी (0.23 टक्के) शक्तीवर/विजेवर चालणारे ऊसाचे चरक असून त्यानंतर (0.40 टक्के) बैलाच्या मदतीने चालणारे ऊसाचे चरक व डिझेल पंप (3.12 टक्के) हि औजारे आहेत.

सन 2003-06 ते 2013-16 या कालावधीतील जिल्ह्यातील कृषि औजारे व यंत्रांच्या एकूण वापरात 49.68 टक्के वाढ झालेली असून त्यामध्ये ट्रॅक्टरच्या वापरात सर्वाधिक (754.47 टक्के) वाढ झालेली असून त्याखालोखाल लाकडी नांगर (88.22 टक्के), बैलगाडया (24.78 टक्के) आणि लोखंडी नांगर (9.29 टक्के) या औजारांमध्ये झालेल्या वाढीचा क्रमांक लागतो. तथापि शक्तीवर/विजेवर चालणारे ऊसाचे चरक वापरात सर्वाधिक (64.26 टक्के) घट झालेली असून त्यानंतर डिझेल पंप (36.78 टक्के) आणि बैलाच्या मदतीने चालणारे ऊसाचे चरक (23.57 टक्के) या औजारांच्या वापराचा झालेल्या घटीचा क्रमांक लागतो.

संदर्भ :-

जिल्हा सामाजिक आर्थिक समालोचन, सोलापूर.